

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

Колесник Алли Валеріївни

«Єврейська тема в художній прозі Івана Франка»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

за спеціальністю 10.01.01 – українська література

Актуальність теми дисертаційної роботи.

Цього року виповнилося сто років з дня смерті Івана Франка, творча спадщина якого (близько п'яти тисяч творів) є надзвичайно багатогранною й різноплановою у нашому письменстві. Він був гуманістом-ерудитом, науковцем, громадським діячем, перекладачем (знав кілька іноземних мов, зокрема побутову їдиш), поетом, літературознавцем, видавцем, вельми обдарованою людиною і вважав, що поширення освіти й культури є основною запорукою поступу й розквіту нації, адже всебічно розвинені громадяни здатні розуміти проблеми інших, співчувати, допомагати, бути толерантними, лояльними, аналізувати історію й робити висновки, а неучтво призводить до регресу народу.

У промові, виголошеній з нагоди 25-річного ювілею літературної діяльності, Франко сказав: «Тільки те, що здобудемо своєю працею, те буде справді наше надбання; і тільки те, що з чужого культурного добра присвоїмо собі також власною працею, стане нашим добром. От тим-то я старався присвоювати нашому народові культурні здобутки інших народів і знайомити інших з його життям». Упродовж кількох сторіч українці та євреї спільно проживали на одних теренах, маючи відмінності в релігії, культурі, мові, звичаях. Взаємини цих двох народів були досить непростими, а часом навіть драматичними, вони стали невід'ємною частиною історії нашої країни, в якій були позитивні й негативні моменти цього співжиття. Тож Іван Франко, який орієнтувався на гуманістичні засади у своїй творчості, не міг оминати «делікатну» тему єврейства в своєму доробкові, адже ще з дитинства він був знайомий з життям євреїв, котрі проживали в Галичині,

полінаціональній провінції Австро-Угорської імперії. У своїх споминах він згадує знайомство з євреєм Лімбахом, син якого був товаришем Франка по Дрогобицькій гімназії й одним з найдібніших учнів цього навчального закладу, тобто життя письменника давало чудовий фактичний матеріал для реалізації творчих задумів.

Актуальність дисертаційного дослідження Колесник А. В. зумовлена потребою всебічного осмислення транскультурної єврейської проблематики в історико-художньому процесі в українській літературі, а також недостатнім вивченням цього аспекту в прозовій спадщині Івана Франка. Дисертантка сконцентрувала свою увагу на гуманістичних засадах естетичних поглядів Івана Франка, який у своїх оповіданнях, повістях, романах різнопланово та об'єктивно відтворює повсякденне життя, побут, звичаї, непрості стосунки українців та євреїв у Східній Галичині в кінці ХІХ – початку ХХ століть, прагнув донести до читачів думку, що і серед представників єврейської нації є працьовиті, порядні люди. Дослідниця акцентує увагу на тезі, що І. Франко виступав проти повної асиміляції євреїв і вважав, що цей шлях не вирішить гострі соціальні питання, адже суть проблем полягає у недосконалому політично-суспільному устроєві, в якому експлуатація, приниження, жорстокість, правова незахищеність виступають звичайним явищами.

Наукова новизна дисертаційної роботи визначається основними результатами, одержаними здобувачем, а саме:

- здійснено комплексний аналіз єврейської тематики в художній прозі І. Франка в контексті соціально-історичної ситуації Галичини кінця ХІХ – початку ХХ століть, його поглядів щодо концепції національного питання;
- визначено основні тематичні напрями прозових творів І. Франка щодо єврейської проблематики (українсько-єврейська міжкультурна комунікація, повсякденне життя євреїв, проблеми співіснування двох націй, художнє втілення ідеї реформування єврейства, збереження самобутності єврейської нації);

- показано як І. Франко за допомогою художніх образів євреїв-мільйонерів зображує вади суспільного устрою Галичини, соціальну несправедливість, жорстоку експлуатацію однієї частини суспільства іншою;
- визначено негативне ставлення І. Франка до повної асиміляції євреїв та вказано на запропоновані ним шляхи покращення українсько-єврейських відносин у Східній Галичині.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана в межах наукової теми «Українська література XIX – XXI століть у літературознавчих дискурсах: теоретичному, історичному, критичному, методичному» (реєстраційний номер 0114U005328), яка розробляється кафедрою української літератури та теорії літератури Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Обґрунтованість і достовірність наукових висновків.

Наведені у дисертації наукові положення та висновки про висвітлення єврейської проблематики в прозових творах Івана Франка повно обґрунтовані та доведені.

У першому розділі дисертації «Єврейська тема у творчості Івана Франка: стан дослідження» Колесник А. В. розглянула етапи студіювання єврейської проблематики в літературному доробкові Івана Франка різними науковцями (вітчизняними та зарубіжними), зупинилася на тлумаченні понять «комунікація», «міжкультурна комунікація» та «діалог культур» як важливих засадах взаємодії різних націй; також авторка проаналізувала філософські праці, які висвітлюють полярні концепції вчених в єврейському питанні (релігійний аспект, прийняття іншості Іншого). Дослідниця зауважує, що складність процесів міжкультурної взаємодії націй пояснюється здатністю/нездатністю індивіда до відкритості.

У другому розділі дисертаційної роботи «Історичні реалії українсько-єврейської міжкультурної комунікації в художній прозі Івана Франка» йдеться про трактування єврейської теми українськими авторами, котрі створювали

як позитивні, так і негативні образи євреїв. Дослідниця розглядає типологізацію зображення євреїв у нашому письменстві, запропоновану Григорієм Грабовичем. Цікавим здається аналіз історично-соціального середовища, в якому жив і творив Іван Франко, бо цей фактор істотно впливав на його творчість, суспільно-політичні погляди, ідеї, переконання. Також авторка показує як єврейська проблематика, особливості співіснування християн та іудеїв, які зображувалися в німецькій, польській, французькій, російській літературах, сприяли мистецькій зацікавленості І. Франка цими аспектами. Значна увага приділена розгляду життя та образів євреїв в оповіданнях, повістях, романах письменника, показано способи їх творення (євреї-селяни та євреї-підприємці), стиль життя, поведінку, родинні звичаї, побут, стосунки між членами сім'ї (батьки – діти, чоловік – дружина).

Дослідниця дійшла висновку, що єврейська проблематика кінця XIX – початку XX століть набула значного розвитку в українській літературі, зокрема у прозовій творчості Івана Франка. Персонажі його творів зображені як стереотипно (Гава, Вовкун, Гершко, Мошко Готтесман, Герман Гольдкремер, Леон Гаммершляг), так і реалістично (Йоська Штерн, Юдка Либак, Йойна, Нута Грауберг), у них відтворено складні взаємини українців та євреїв, показано гострі соціальні проблеми в суспільстві (експлуатація, лихварство, шахрайство), процеси становлення та деморалізації особистостей та вказано на їх причини. Письменник показує негативні образи євреїв-ділків, чия діяльність спричиняє конфлікти у міжетнічній комунікації між двома народами. І. Франко також створює галерею позитивних образів євреїв, які змальовані з симпатією та співчуттям, щоби уникнути загострення проблем в українсько-єврейських відносинах.

У третьому розділі роботи «Ідейно-художня концепція вирішення єврейського питання в художній прозі І. Франка» представлено можливі шляхи подолання проблем у національно-суспільних відносинах між українцями та євреями. Авторка стверджує про появу політично-етичної моделі у зображенні євреїв, яку запропонував Г. Грабович. Окрема увага дослідниці приділена образам євреїв-реформаторів (Ісаака Бляйберга з

повісті «Петрії і Довбушуки» та Вагмана з роману «Перехресні стежки»), котрі розуміють всю складність міжетнічних взаємин у Східній Галичині, адже загострення ситуації не буде нікому корисним і призведе до нових конфліктів, тому вони намагаються шукати нові способи вирішення комунікативних проблем між іудеями та українцями. «Учений жид» Ісаак Бляйберг, як носій просвітницьких ідей, прагне переконати єврейську громаду змінити спосіб життя й стати корисними громадянами у суспільстві. У романі «Перехресні стежки», який М. Наєнко назвав «найбільшим психоаналітичним» твором І. Франка, єврей Вагман тільки після особистої трагедії – загибелі єдиного сина – починає розуміти людські проблеми, «обертати свою опіку» (допомагати) на знедолених і нужденних селян, які стали жертвами євреїв-лихварів, тобто він зумів відродитися і змінитися. У розмові з бургомістром Вагман стверджував, що «можна бути жидом і любити той край, де ми народились, і бути ... бодай нешкідливими», тобто ця думка увиразнює позицію І. Франка щодо марності цілковитої асиміляції євреїв, адже цей метод є нераціональним.

На підставі аналітичного огляду дослідниця робить висновок про виявлення близької типології образів Вагмана та Ісаака Бляйберга, котрі прагнуть реформувати єврейську справу та досягти порозуміння між націями, проте їх громадські намагання не реалізувалися.

І. Франко як гуманіст цілком розумів і переймався проблемами життя євреїв, адже був знайомий з їхнім побутом ще з дитинства, і відстоював принципи рівності, взаємоповаги між етносами, незалежно від віросповідання, соціального стану та статі.

У четвертому розділі «Колізії єврейського національного буття в художній прозі І. Франка» Колесник А. В. аналізує зображені І. Франком-прозаїком картини єврейського буття в Галичині, які розкривають національну особливість і ментальність іудеїв. Дисертантка справедливо вказує, що відтворення побуту є важливим компонентом образотворення, адже допомагає глибше зрозуміти поведінку, вчинки та риси характерів персонажів. Авторка також встановила основні загальнолюдські проблеми,

що порушуються у прозових творах І. Франка, а саме: стосунки батьків і дітей в єврейських сім'ях, випробування нещастями, працелюбство, які стали результатом його власних спостережень і досвіду спілкування з євреями.

Практична цінність дисертаційної роботи. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані для вивчення історії української літератури кінця ХІХ – початку ХХ століть у загальноосвітній та вищій школах, під час написання монографій, статей, рефератів, курсових та дипломних робіт.

Повнота викладення здобувачем основних результатів дисертаційної роботи у публікаціях.

Основні положення наукової роботи викладено в одинадцяти одноосібних статтях, із яких вісім опубліковано в українських виданнях та три – у польських наукових фахових виданнях.

Оцінка мови, стилю та оформлення дисертації й автореферату.

Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (158 позицій). Повний обсяг дисертації – 200 сторінок, із них основний текст складає 183 сторінки. Деякі технічні описки та стилістичні недогляди не псують загального позитивного враження від дослідження.

Автореферат відповідає змісту дисертаційної роботи, написаний із використанням загальноприйнятої сучасної наукової термінології. Оформлення дисертаційної роботи та автореферату відповідає вимогам державних стандартів України.

Зауваження до дисертаційної роботи.

Дослідження Колесник А. В. розкриває непрості відносини між двома народами, які віддзеркалилися в художній прозі І. Франка, авторка долучає до аналізу ті оповідання, повісті, романи, в яких проступає тема складних українсько-єврейських взаємин.

На нашу думку, для всебічного й глибшого висвітлення проблеми євреїв в Україні варто долучити публікацію Миколи Драгоманова «Євреї та поляки у Південно-Західному краї» (1875), надрукованій у «Вестнику

Європы», в якій він виступав за емансипацію євреїв. Сергій Єфремов назвав євреїв «одною з складових частин людності на самій же таки українській землі» і висловив свої погляди щодо цієї проблеми у праці «Єврейська справа в Україні» (1909).

У другому розділі (підрозділ 2.1) дисертантка мовить про виділення трьох моделей (за Г. Грабовичем) сприйняття євреїв у нашому письменстві кінця XIX – початку XX століть. Щоправда, чомусь залишилися поза її розглядом твори С. Васильченка («Кармелюк», «Зіля-королевич», «За мурами»), Н. Кибальчича («Хмаринка»), А. Крушельницького («Рубають ліс»), В. Леонтовича («Мізерія», «Помирили», «Старе й нове», «Я заробив у мого Бога», «Кумпаньйони», «Комісіонер Сара Соломонівна»), Н. Романовича-Ткаченка («Ні еллін, ні іудей»), в яких яскраво фігурують образи євреїв.

У своїй роботі дисертантка неповно використала біографічний метод. Слід зазначити, що Іван Франко як перекладач добре знав розмовну єврейську мову, тлумачив народні єврейські пісні українською мовою для журналу «Товариш», твори Веніаміна-Вольфа Еренкранца Збараського, які видав у «Літературно-науковому віснику». Також Франко друкував свої праці на сторінках щомісячника «Ам Урквель», із головним редактором якого, С. Крауссом, він був особисто знайомий.

Вважаємо, що доцільно було залучити дослідження неукраїнських авторів для ширшого розуміння питань, пов'язаних з історією українсько-єврейських відносин: короткий нарис Я. Хонігсмана та А. Наймана «Євреї України» (1993), праці Вольфа Московича, зокрема його статтю «Багатокультурність та національні відносини у Галичині та Буковині», яка була виголошена на IV Міжнародній науковій конференції «Єврейська історія та культура в Україні» (1996), книгу Якова Хонігсмана «Благочинність євреїв Східної Галичини» (2002), працю канадця Пола Роберта Магочія «Євреї та українці. Тисячоліття співіснування» (2016).

У четвертому розділі (підрозділ 4.1) дисертантка мовить про поняття «допоміжний персонаж», яке потребує термінологічного уточнення.

Вказані вище зауваження не мають принципового значення, швидше носять методичний та технічний характер і не зменшують наукову та практичну цінність результатів роботи.

Отже, дисертаційна робота Колесник Алли Валеріївни є завершеним науковим дослідженням, яке присвячене студіюванню єврейської тематики в художній прозі Івана Франка.

За актуальністю розв'язаної поставленої наукової проблеми, обсягом дослідження, науковим рівнем і практичною цінністю отриманих результатів дисертаційна робота повністю відповідає «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24. 07. 2013 р. № 567, зі змінами, внесеними згідно з постановою КМ № 656 від 19. 08. 2015 р.

Актуальність, науковий рівень, новизна та практична цінність проведеного дослідження дають право вважати, що Колесник Алла Валеріївна заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент:

доцент кафедри іноземної філології

та перекладу

Київського національного

торговельно-економічного університету,

кандидат філологічних наук

